

ЎТМИШГА НАЗАР

3 ЖИЛД, 1 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 3, НОМЕР 1

LOOK TO THE PAST

VOLUME 3, ISSUE 1



Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Мургазасва Раҳбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий Университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Жаҳон Тиллари Университети

"Ўтмишга назар" журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет журнала "Взгляд в прошлое"
Editorial Board of the Look to the past

Кебадзе Мадонна

*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет (Грузия)*

Бурдиашвили Майя

*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет (Грузия)*

Кожакеева Ляззат Темировна

*тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика университети,
Қозоғистон Республикаси*

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич

*тарих фанлари доктори, профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий Университети*

Бобожонова Дилором Бобожонова

*тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон
Жаҳон Тиллари Университети*

Зияева Доно Хамидовна

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Аширов Адҳам Азимбаевич

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Агзамова Гулчехра Азизовна

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Халикова Раҳбар Эргашевна

*тарих фанлари доктори, профессор, Тошкент
давлат техника университети*

Ишанходжаева Замира Райимовна

*тарих фанлари доктори, профессор в.б.,
Ўзбекистон Миллий Университети*

Кобзева Ольга Петровна

*тарих фанлари доктори, профессор в.б.,
Ўзбекистон Миллий университети*

Одилов Аброр Анварович

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Ерметов Аваз Абдуллаевич

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий Университети*

Саипова Камола Давляталиевна

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий Университети*

Джоробекова Айнура Эшимбековна

*тарих фанлари номзоди, профессор, Тошқи
ишлар вазирлиги қошидаги Дипломатия
академияси, Қозоғистон Республикаси*

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна

*тарих фанлари доктори, Тошкент Кимё -
Технология Институтида*

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

1.Муртазаева Раҳбар, Адиллов Аббор, Саипова Камола ЎРТА ОСИЁДА ТОЛЕРАНТЛИК ТАМОЙИЛИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ (ҚАДИМГИ ВА ИЛК ЎРТА АСРЛАР МИСОЛИДА).....	4
2.Эргашева Юлдуз ЎЗБЕКИСТОНДА "МАДАНИЙ ИНҚИЛОБ" СИЁСАТИ ВА УНИ АМАЛГА ОШИРИШ УСУЛЛАРИ.....	22
3.Абдуллаев Диёржон АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ХАЙРИЯ ВА ҲОМИЙЛИК ФАОЛИЯТИ.....	30
4.Bakhtiyorzoda Oydinhon ZAMONAVIY BOSQICHDA O'ZBEKISTON OLTIN QAZIB OLISH SANOATINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	37
5.Комилов Ойбек ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА СУҒОРИШ ИШЛАРИНИНГ ПАХТАЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАНЛИГИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ (XX АСРНИНГ 50-70-ЙИЛЛАРИ МИСОЛИДА).....	42
6.Маткаримов Хамиджон ХОРАЗМ ВОҲАСИДА ҚАДИМГИ ДАВРГА ОИД АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ.....	49
7.Махмудов Бехзод ҚАРЛУҚ-ҚОРАҲОНЛАР ДАВЛАТИНИ ЮЗАГА КЕЛИШИНИНГ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ОМИЛЛАРИ.....	59
8.Рузматова Шаходат ҚЎҲОН ХОНЛИГИ ҲУДУДИДАГИ ШАҲАРЛАР ВА АҲОЛИНИНГ ГЕОГРАФИК ЖОЙЛАШУВИ.....	66
9.Ҳамаев Нодирбек ТУРКИСТОНДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИГА ҚАРШИ ҚУРОЛЛИ ҲАРАКАТ ("YENI TÜRKİSTAN" ВА "YAŞ TÜRKİSTAN" МАТЕРИАЛЛАРИ АСОСИДА).....	72
10.Тажимирзаев Элёрбек ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚИШЛОҚ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ МАДАНИЙ-МАИШИЙ ТУРМУШ ТАРЗИ МАСАЛАЛАРИ (1960-1980 ЙИЛЛАР).....	79
11.Эгамбердиева Нигора АМУДАРЁНИНГ ҚУЙИ ОҚИМИДА СУНЪИЙ СУҒОРИШ ТИЗИМИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ТАРИХИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ (МИЛ.АВВ.VIII- МИЛОДИЙ IV АСРЛАР).....	85
12.Абдулхай Гулчехра ТУРКИСТОН АССР: ҚАНДАЙ ДАВЛАТ БЎЛИШИ КЕРАК ЭДИ?.....	96

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Ҳамаев Нодирбек Момунович

Фарғона давлат университети,

Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси hamayev@mail.ru

ТУРКИСТОНДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИГА ҚАРШИ ҚУРОЛЛИ ҲАРАКАТ ("YENI TÜRKİSTAN" ВА "YAŞ TÜRKİSTAN" МАТЕРИАЛЛАРИ АСОСИДА)

For citation: Khamayev Nodirbek Mominovich. ARMED MOVEMENT AGAINST SOVIET AUTHORITY IN TURKESTAN (BASED ON MATERIALS "YENI TÜRKİSTAN" AND "YAŞ TÜRKİSTAN"). Look to the past. 2020, vol. 1, issue 3, pp. 72-78



<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-1-9>

АННОТАЦИЯ

Мақолада муҳожир туркистонликлар нашр этган газета ва журналларнинг совет ҳокимиятига қарши қуроли курашнинг сабаб ва оқибатларини ёритишдаги аҳамияти таҳлил этилган.

Калит сўзлар: даврий матбуот, газета, журнал, муҳожир туркистонликлар матбуоти, "босмачилик", "босмачилик ҳаракати", совет ҳокимиятига қарши қуроли ҳаракат, "Yeni Türkistan", "Yaş Türkistan"

Ҳамаев Нодирбек Момунович

Ферганский государственный университет,

старший преподаватель кафедры мировой истории hamayev@mail.ru

ВООРУЖЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ ПРОТИВ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ТУРКЕСТАНЕ (НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛАХ "YENI TÜRKİSTAN" И "YAŞ TÜRKİSTAN")

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется место издававшихся эмигрантскими организациями за рубежом газет и журналов в освещении причин и последствий вооруженной борьбы против советской власти в Туркестане.

Ключевые слова: периодический печать, газета, журнал, печать туркестанцев-эмигрантов, "басмачество", "басмаческое движение", вооруженное движение против советского режима, "Yeni Türkistan", "Yaş Türkistan".

Khamayev Nodirbek Momunovich

the Ferghana State University, Senior lecturer at the
Department of the World history hamayev@mail.ru

ARMED MOVEMENT AGAINST SOVIET AUTHORITY IN TURKESTAN (BASED ON MATERIALS "YENI TÜRKISTAN" AND "YAŞ TÜRKISTAN")

ABSTRACT

The article analyzes the role of newspapers and magazines published by emigrant organizations abroad in covering the causes and consequences of the armed struggle against the Soviet regime in Turkestan.

Index Terms: periodical press, newspaper, magazine, press of emigrant-Turkestans, "basmachies", "basmachies movement", armed movement against the Soviet regime, "Yeni Türkistan", "Yaş Türkistan"

1. Долзарблиги:

Туркистонни тарк этган жадид мунавварларининг бир қисми ўзлари маскан топган мамлакатларда ноширчилик фаолиятини давом эттирдилар. Улар оммавий ахборот воситалари орқали Туркистоннинг ўша вақтдаги аҳволи ва истиқлоли ҳақидаги ўз фикр ҳамда гоёлари билан ўзаро ўртоқлашдилар. Хорижда Туркистоннинг ҳаёти ва келажаги билан боғлиқ маълумотлар дастлаб газета ва журналлар воситасида тарқала бошлади. Айни вақтда шу йўл билан Туркистондаги сиёсий-иқтисодий жараёнлар жаҳон аҳлига етказилар эди. Муҳожир туркистонликлар бунинг учун хориж матбуотидан ва ўз кучлари билан ташкил этган матбуот органларидан фойдаландилар [4, С 30].

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Мақолада кўтарилган мавзу бир қатор тарихчи олимлар томонидан тадқиқ этилган. Хусусан айнан турк тарихшунослигида совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тарихининг ўрганилиши С.Шадманова томонидан тадқиқ этилган бўлса, "Yeni Türkistan", "Yaş Türkistan" журналлари материалларидан Қ.Ражабов ҳаракат тарихининг янги концепциясини яратишда, Т.Қаҳҳор эса уларнинг манбавий жиҳатларини ўрганган. Тадқиқотда тарихийлик, холислик, объективлик, қиёсий таҳлил, тизимлаштириш каби методлардан фойдаланилди.

3. Тадқиқот натижалари:

Хориждаги ватандошларимиз асос солган нашрларнинг асл мақсади Туркистон озодлиги гоёсини илгари суриш эди. Улар бу гоёни иқтисодий-ижтимоий ва сиёсий омиллар асосида амалга ошириш мумкинлигини матбуот орқали баралла айтдилар.

Шу ўринда қисқача юрт озодлиги учун олиб борилган қуролли ҳаракат тарихини акс эттирган муҳожир туркистонликлар матбуотининг кўзга кўринган вакиллари "Yeni Türkistan", "Yaş Türkistan" ҳисобланиб, уларнинг асосий мақсади Туркистон

мустақиллиги ва озодлиги учун кураш [4, С.32; 9, S.46], деб белгиланди.

Ушбу журналларда Туркистондаги совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тарихига оид мақолалар талайгина. Уларда ҳаракатнинг вужудга келиш сабаблари ва моҳияти ҳақида ўзига хос фикрлар берилган. Жумладан, Туркистон ҳудудида мустақиллик учун кураш сифатида кўтарилган халқ ҳаракати бўлмиш "босмачилик ҳаракати" (истиклолчилик ҳаракати - Н.Ҳ.) нинг вужудга келиши 1916 йилдан, яъни туркистонликларнинг мардикорликка жалб этилишидан сўнг бошланиб, бу ҳолат ўлка аҳолиси миллий гурурини топталишининг энг юқори нуқтаси эканлиги қайд этилади [10, S.1-7; 6, S. 5-9; 7, S. 21-26; 11, S. 9-14].

Журналда бу ҳаракатни вужудга келтирган энг асосий омиллар сифатида ўлкани Россия империяси томонидан батамом мазлум ҳолга солиниши, Ўрта Осиёнинг асосий пахта етиштирувчи ҳудуди - Фарғонада пахтачиликнинг хароб ҳолга келиши ҳамда маҳаллий аҳолининг ихтиёридаги ерни совет давлати томонидан тортиб олиниши кабилар кўрсатилади.

Муҳожир туркистонликлар матбуотида ҳаракатнинг номланиши, моҳияти, унинг халқ ҳаракати даражасига кўтарилиш омиллари ҳамда мағлубиятга учраши сабаблари ҳақида ҳам оригинал фикрлар баён қилинган. Аввало, қуролли ҳаракат давом этаётган вақтда унинг гувоҳи бўлган шахсларнинг ёзган мақолаларида уларнинг берган маълумотлари асосида тайёрланган материалларда нега бу ҳаракат "босмачилик ҳаракати" деб номланганлигига ҳам изоҳ берилган. Яъни, бу ҳаракатнинг дастлабки етакчилари ҳисобланган Катта Эргаш ва Муҳаммад Аминбек маълум вақт ҳукуматга ишлаганликлари туфайли уни "босмачилик ҳаракати" деб номланганлиги айтилади. Бироқ, бу шахсларнинг асл мақсади Туркистон озодлиги бўлганлиги боис, номлари оқланиб, "босмачилик ҳаракати" ҳам ҳақиқий маънодаги озодлик кураши сифатида баҳоланади. Мақола муаллифи буни исботлаш учун Англия тарихига мурожаат қилади: "... Ёмон исмларнинг давр ўтиши билан ҳақорат маъносини билдирган ибораси энг ҳурмат этиладиган иборага айланиши тарихий ҳақиқатдир. Масалан, Инглиз Муҳофазақорлар партияси бўлган партиянинг номи инглизча "Whig" сўзидан олинган. Бу сўз қадимдан "бузғунчи", ҳатто "талончи" маъноларини билдирар эди. Бугун эса бу сўз "Давлат тартибини қўриқлаш" маъносини билдиради. "Whig" сўзининг олдинги маъноси бутунлай унутилгандек, гўё.

Бизнинг "босмачи" иборамиз ҳам шу тушунча кабидир. Унинг тарихдаги ёмон маъноси Москва ва большевиклар тарафидан миллатимизнинг гуноҳсиз оққан қонлари билан ювилиб кетди. Бугунги кунда "босмачи" сўзи "муҳоҳид" маъносида қўлланилмоқда" [12, S. 437].

Яна бир бир ўринда "босмачилик ҳаракати"нинг бундай номланиши ва унинг вужудга келиши хусусида бошқачароқ фикр баён қилинади. Яъни, Қрим ва Кубанда бўлгани сингари, рус бошқарувига кўнмаган маҳаллий аҳоли кўлига қурол олди. 1918 йил Қўқондаги миллий ҳукумат руслар тарафидан тугатилгандан кейин яна тоққа чиққиб кетган ўзбек босмачилари ҳаракати кенгайиб, бутун халқ ҳаракатига айланди. Қўқон хонлигида ҳарбий унвон бўлган "қўрбоши" унвонини ўзига олган тўда раҳбарлари ўзларини яхши назорат қилган ҳолатда халққа тегмаганликлари учун бутун халқ уларни қўллаб-қувватлади. Яъни, Туркистон халқи қуллик ўрнига қароқчиликни танлади. Шу боисдан ҳам ушбу ҳаракатни рус матбуоти "босмачилик ҳаракати" деб номлаган бўлса-да, уни миллий-озодлик учун кураш сифатида баҳолаш тўғри бўлади [5, S.41-42].

Тарихчи олим Қ.Ражабов ўз вақтида таъкидлаганидек, Мухторият ҳукуматининг

тор-мор этилиши истиқлолчилик ҳаракатининг бошланишига сабаб бўлди, деб ҳисобламаслик керак [2, S.85]. Аслида "Қўқон фожеаси" совет ҳокимиятига қарши шундоқ ҳам этилиб турган, бошланиши муқаррар бўлган қуролли курашни бошланиши учун туртки, баҳона бўлди, холос.

Муҳожир туркистонликлар матбуотида ҳам шунга яқин фикрлар мавжуд. Яъни, Мухториятчилар биринчи навбатда миллий-озодликка қурбонларсиз, ҳеч бўлмаса, кам қурбонлар бериш эвазига эришишни истар эдилар. Аммо босмачиликнинг дастлабки даврида бу ҳаракат Қўқон шаҳри чегарасидан чиқиб, атрофга ёйилгач, курашга раҳбарлик қилган шахслар бундай гоё, низом ва тартибни йўлга қўя олмади. Ҳаракатнинг энг заиф томони ҳам шу эди. "Босмачилик ҳаракати"нинг вужудга келиши ва давом этишида Мухториятчиларнинг ҳеч қандай таъсири бўлмаган. Мухториятчилик ўзи қисқа вақт давом этган, шу боисдан бу гоё миллий-озодлик курашининг гоёси бўлолмади. Фақат мухтор ҳукуматнинг большевиклар тарафидан шафқатсиз тугатилиши Туркистон халқининг миллий туйғуларини галаёнга келишига ва ҳаракатнинг бошланишига олиб келган.

Қўқонда бошланган бу ҳаракат кўп ўтмай бутун Фарғонага ёйилди. Ҳар ерда қўрбоши тўдалари вужудга келди. Фақат ҳар бир қўрбоши ўз тўдаси ва бутун ҳаракатларида эркин бўлишни, ҳатто бошқаларни ўзига бўйсундиришни истади. Миллий-озодлик кучларининг раҳбарлари орасидаги бу рақобат озодлик курашига салбий таъсир кўрсатган энг муҳим омил бўлди. Масалан, Эргаш қўрбоши (Катта ёки Мулла Эргаш - Н.Х.) Қўқонда миллий ҳаракат бошлаган вақтда барча қўрбошилар уни ўз қўмондонлари сифатида тан олдилар ва унинг буйруқлари асосида ҳаракат қилдилар. Ҳаракат Қўқон чегарасидан ташқарига чиқиб, янги ҳудудларни қамраб олгандан сўнг, бу ҳудудларда раҳбарликни Марғилон шаҳар қўрбошиси Муҳаммад Аминбек қўлига олди. Унинг қўл остидаги йигитлари сонининг кундан кун кўпайиб бориши қаршилиқ ҳаракатидаги таъсир доирасини ҳам кенгайтириб борди. Бу эса курашга умумий раҳбарлик борасидаги ўзаро рақобатга олиб келди [7: 21-26- s.]. Мақола муаллифи таъкидлаганидек, "босмачилик ҳаракати"нинг етакчилари ўртасидаги якка ҳумронликка интилишнинг мавжудлиги, ягона сиёсий бирлик ва стратегиянинг шаклланишига тўсқинлик қилган ҳамда уларнинг барчаси мағлубиятга учраган.

"Yeni Türkistan", "Ya Türkistan" журналларида келтирилган маълумотлардан босмачилик ҳаракати вужудга келган вақтда унинг асосий ҳаракатлантирувчи кучлари қишлоқ аҳолиси бўлганлигини билиш мумкин. Туркистон Мухторияти тугатилгандан кейин ҳаракат бошлаган Кичик Эргаш ҳам ўзининг қароргоҳи сифатида Бачқир қишлоғини танлаган. Қўл остидаги йигитларнинг кўпчилиги шу қишлоқдан ёки унинг атрофидаги бошқа қишлоқлардан бўлган. Бунга қарши ўлароқ шаҳарлик зиёлилар "босмачилик ҳаракати"ни у қадар қўллаб-қувватламаганлар. Чунки бу даврда босмачи гуруҳлари етакчилари асосан уламолар (қадимчилар - Н.Х.) таъсири остида эдилар. Шу сабабли босмачилик ҳаракатига қўшилишни истаган ва бу ҳаракатнинг миллий мустақиллик ҳаракатининг бошланғич нуқтаси бўлишини билган кўп зиёлилар Бухоро амири ва мутаассиб уламоларнинг қўлида ўйинчоқ бўлишдан қўрқиб, якуний қарорга кела олмадилар [10, S.1-7]. 1921 йилда Бухоро амири Афғонистонга ўтиб кетгандан кейин зиёлилар орасида "босмачилик" ҳаракатига раҳбарлик қилишни қўлга олишга интилиш кучайди. Аний вақтда қуролли ҳаракат раҳбарларининг кўпи, хусусан, Самарқанд ва Фарғона вилоятларида "Туркистон миллий иттиҳоди" (кейинчалик - "Туркистон

миллий бирлиги") сиёсий ташкилотига аъзо бўлганлар ва ҳаракатга зиёлилар бошқарувини тан олдилар. Шу билан бир қанча зиёлилар босмачилик ҳаракатига қўшилдилар [8, S.41-42]. Ана шу даврдан эътиборан "босмачилик ҳаракати" миллий ҳаракатга айланди.

Лекин ҳаракат умуммиллий даражага кўтарилган бўлса ҳам, у совет давлатининг ташқи сиёсатда барча таъсирлардан ҳоли бўлган даврига тўғри келди. Бундан ташқари большевикларнинг ўлкада амалга оширган миллийлаштириш сиёсати, диний таъқиблар, "синфсиз жамият" қуриш, пахта масаласи [7, S.21-26; 5, S.41-42], ва ниҳоят, 1921-1922 йилларда Фарғонадаги қурғоқчилик оқибатида юзага келган даҳшатли очарчилик [3, С.311-312; 1, С.319-320] каби сабаблар туфайли истиқлолчилик ҳаракати етарлича ривожланмади. Шунга қарамадан, бу ҳаракат Туркистон халқида кучли миллий руҳнинг вужудга келишини таъминлади. Босмачиларнинг сон жиҳатдан камайган лидерлари ҳам миллий исёнинг бундан кейин тартибли бир тизим доирасида ва замонавий армия билан олиб борилиши кераклигини тушуниб етган эдилар. Фарғоналик Муҳаммад Аминбек (Мадаминбек - Н.Ҳ.) ҳаракатни замонавий ҳарбий ташкилотга айлантиришга ва унинг сафига ёшларни жалб қилишга интилди [5, S. 41].

Муҳожир ватандошлар матбуотида совет ҳокимиятига қарши курашнинг мағлубиятга учраш сабаблари тўғрисида ҳам ўзига хос нуқтаи назарлар учрайди. Жумладан, муҳожир ватандошларимиз ҳаракат етакчиларини бирлаштириб турган асосий омил - Туркистон озодлиги эканлигини таъкидлаган ҳолда, ҳаракат раҳбарларининг сиёсий жиҳатдан пухта тайёргарликка эга эмасликлари ва минтақадаги ҳаракатнинг ягона сиёсий раҳбарсиз давом этганлиги унинг мағлубияти сабабларидан бири бўлди, деб таъкидлаганлар. Лекин бу билан совет ҳокимиятига қарши қуролли кураш етакчиларини сиёсий жиҳатдан саводсизлик ва сансалорликда айблаб бўлмайди. Чунки Мадаминбек, Шермуҳаммадбек, Муҳиддинбек, Иброҳимбек каби йирик қўрбошилар ўша пайтдаги сиёсий вазиятни жуда яхши англади, "босмачилар"га нисбатан жуда яхши қуролланган қизил армияга қарши курашда худди шундай қўшин зарурлигини тушунардилар. Лекин афсуски, "босмачилар" сафидаги йигитларнинг аксарияти хат-саводсиз ва сиёсатдан йироқ кишилар эди. Улар билан эса катта марралар сари интилишнинг имкони йўқ эди.

4. Хулосалар:

Муҳожир туркистонликлар матбуотининг советларга қарши қуролли кураш ҳақидаги маълумотлари таҳлилига хулоса сифатида шуни айтиш мумкин: Ота юртдан узоқда бўлса-да, матбаачилик фаолиятини давом эттирган ватандошларимиз мунтазам равишда Туркистондаги воқеаларни кузатиб борганлар. Айниқса, совет ҳокимиятига қарши қуролли кураш тарихига оид маълумотлар оригиналлиги билан ажралиб туради. "Ёш Туркистон" ва "Янги Туркистон" каби журналларда келтирилган маълумотларда Фарғона, Самарқанд, Бухоро, ҳозирги Тожикистон ва Туркманистон ҳудудларидаги қўрбошилар ва уларнинг шахсиятига оид фактлар эътиборга лойиқ. Ушбу журналларда Туркистоннинг турли минтақаларидаги "босмачилик ҳаракати" иштирокчиларнинг мақсадлари ҳақида ҳам фикр юритилади. Жумладан, Фарғонадаги ҳаракат қатнашчилари қизил империянинг мустамлакачилик сиёсати, бунинг оқибатида ночор аҳволга тушиб қолган қишлоқ хўжалиги (асосан, пахтачилик), қишлоқ аҳолисининг таланиши ҳамда минтақага Россия ҳудудларидан очларнинг кўплаб кўчирилиши сабабли қўлига қурол олганлиги [8, S.21-26, 42-43, 56-65, 70-71; 10, S.1-7; 6, S.5-9] қайди этилади.

20-йиллар бошида Фарғона қўрбошилари ёнида илғор фикрли маслаҳатчилар

бўлганлиги боис умумий бирлик юзага келаётгани ҳолда, Шарқий Бухорода вазият бутунлай бошқача эди. Бу ерда амир тарафдори бўлган уламо ва шайхларнинг нуфузи юқори бўлиши баробарида қабилалар ўртасидаги келишмовчиликлар истиқлолчилик ҳаракатига салбий таъсир қилди.

Совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат тўғрисида муҳожир туркистонликлар матбуотида келтирилган маълумотлар қанчалик оригинал бўлмасин, айтиш вақтда айрим камчилик ва мавҳумликлардан ҳоли эмас. Масалан, ҳаракат тарихига оид маълумотларнинг аксарияти айрим шахсларнинг хотираларига асосланганлигини ҳисобга олсак, уларнинг бир томонлама эканлигига гувоҳ бўламиз. Бу ҳолат матбуотда қўрбошиларнинг қадимчи уламолар билан ҳамкорлик қилганларини ҳақиқий босмачи, жадидлар тарафида турганларини эса Туркистон миллий озодлиги учун курашчи сифатида баҳоланишида яққол кўзга ташланади. Шу боис бу матбуот материалларини архив ҳужжатлари, илмий адабиётлар ва ўзбек матбуоти материаллари билан таққослаган ҳолда ўрганиш талаб этилади.

Иқтибослар/Сноски/References

[1] Бахриддинов Қ. 1921–1923 йилларда Фарғона водийсида озиқ-овқат муаммосининг кескинлашуви // “Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда” мавзусидаги иккинчи республика илмий анжумани материаллари. – Фарғона, 2012. – Б. 318-320. (Bahriddinov Q. Aggravation of the food problem in the Ferghana Valley in 1921-1923 // Materials of the Republican scientific-theoretical conference “The history of the Ferghana valley in new research”. – Ferghana, 1999. – P. 318–320.)

[2] Ражабов Қ. Фарғона водийсидаги истиқлолчилик ҳаракати: моҳияти ва асосий ривожланиш босқичлари. – Тошкент: Yangi nashr, 2015. – 240 б. (The istolichilik movement in the Ferghana Valley: the essence and main stages of development. – Tashkent: Yangi nashr, 2015. – 240 p.)

[3] Расулов А. Туркистонда очларга ёрдам: муаммо ва зиддиятлар (Фарғона водийси материаллари асосида) // “Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда” мавзусидаги иккинчи республика илмий анжумани материаллари. – Фарғона, 2012. – Б. 310-312. (Rasulov F. Relief of the starving in Turkestan: a problem and disagreement (based on materials from the Ferghana Valley) // Materials of the Republican scientific conference “The history of the Ferghana valley in new research”. Vol. 2. – Ferghana, 2012. – P. 310–312.)

[4] Ҳамаев Н. Ўзбекистонда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат ва ҳарбий матбуот (XX аср 20-йиллари) // Ўтмишга назар. 2019. – №10. – Б. 69-78. (Khamayev N. Armed movement and military press against soviet authority in Uzbekistan (XX century) Journal look to the past. 2019, vol. 1, issue 10, pp. 69-78.)

[5] Шодмонова С. Немис ва турк тарихшунослигида совет мустамлакачилигига қарши кураш масалалари (1917–1924 йиллар). – Тошкент: Abu matbuot-konsalt, 2008. – 128 б. (Shadmanova S. Issues of the struggle against Soviet colonialism in German and Turkish historiography. – Tashkent: Abu matbuot-konsalt, 2008. – 128 p.)

[6] Abdullahzade Tevekkül. Basmacilik – Fergana mucahitleri // Türkistan’ın bağımsızlığına hizmet eden “Yeni Türkistan” dan seçilmiş makaleler (1927–1931). – İstanbul, 2005. – 488 s.

[7] Canay (Abdulvahab Oktay). Basmacılık hakkında // Yaş Türkistan. 1930. - №3-4. – 52 s.

[8] Timuroğlu (Tahir Çağatay). Türkistan’da inkılab devri: Bir yaş türkistalı’nın hatıra defterinden // Yaş Türkistan. 1931. - № 25.

[9] Türkistan’ın bağımsızlığına hizmet eden “Yeni Türkistan”dan seçilmiş makaleler (1927–1931). – İstanbul, 2005. – 488 s.

[10] Türkistan millî mücadelesi: Yaş Türkistan dergisine göre // Ercan Çelebi. – İstanbul: Hiperlink Yayinlari, 2018. – 261 s.

[11] Türkistan milli mücadelesi’nin sebepleri va amaçları //Yaş Türkistan. 1931. - №21.

[12] Yaş Türkistan. 1932. - №28.

[13] “Yaş Türkistan” dan seçilmiş makaleler. – İstanbul, 2006. – 487 s.

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№1 (2020)

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000